

לאברהם

ויקראו לפניו אברהם
(בראשית מא, מג)
"זה יוסף שהיה אב בחכמה" (רש"י)

מתורתו ומשנתו של
שר התורה הגאון הקדוש
רבי יוסף ענגיל זצ"ל

פרשת ואתחנן תשפ"ה • שנה ה' - גליון רל"ו • מכון "אוהבי תורה" להוצאת ספרי רבינו זי"ע

תפארת יוסף

פנינים על פרשת השבוע

גליוני הש"ס גיוסין פח.

פי תוליד בנים ובני בנים ונושנתם בארץ
והשחתם וגו'. העידתי בכם וגו' פי אבד תאבדון
מהר (ד, כה-כו).

מהירות הרעה להשיב ברכה

בגיוסין (פח), דרש מרימור, מאי דכתיב (דניאל ט, יד) 'וישקוד ד' על הרעה ויבאך עלינו כי צדיק ד' אלקינו', משום ד'צדיק ד' אלקינו - 'וישקוד ד' על הרעה ויביאה עלינו וכו'. עולא אמר, שהקדים שתי שנים ל'נושנתם'. וברש"י, שאילו שהו עד 'ונושנתם', היה מתקיים חלילה 'כי אבד תאבדון'.

בספר תפארת ישראל להקדוש רבי ישראל חריף ז"ל מסאטאנאב בסופו (דף פב. ד"ה עוד שמעת) כתוב שם רמז בשמו, בריש איכה, 'איכה ישבה בדד' - ראשי תיבות 'בא', ובתריה 'העיר רבתי עים' - ראשי תיבות 'רעה', ובתריה 'היתה כאלמנה רבתי בגוים' - ראשי תיבות 'ברכה', ובתריה 'שרתי במדינות היתה לימוס' - ראשי תיבות 'להשב'. הרי בראשי תיבות 'יבא רעה ברכה להשב', היינו שמיהר הרעה כדי שיוכל להשב ברכה, היינו שיוכל להגאל ולחזור לברכת ארצם כמקדם, שאילו לא מיהר היה מתקיים חלילה 'כי אבד תאבדון', ולא היתה הברכה שבה עוד חלילה, עיין שם.

ולא נתבאר אנה רמוז מהירות בזה, הרי הרמז רק 'בא רעה' כו'. אך גבירא רבא דכוותיה ז"ל אמר מילתא - אימא בה טעמא, כי נכון הדבר על פי גמרא יבמות (מח); מפני מה גרים בזמן הזה מעוניין כו', מפני ששהו עצמם להכנס תחת כנפי השכינה כו', מאי קראה - 'ישלם ד' פעלך ותהי משכורתך שלמה מעם ד' אלקי ישראל אשר באת לחסות תחת כנפיו' (רות ב, יב), וברש"י: 'אשר באת' - שמהרת ולא איחרת, עכ"ל. הרי דלשון 'ביאה' מורה מהירות, ולכן שפיר הרמז 'בא רעה', היינו ימהר רעה ברכה להשב.

גליוני הש"ס תענית טו.

ועשית הישר והטוב בעיני ה' (ו, יח).

ישרים וצדיקים - מי עדיף

רש"י תענית (טו: ד"ה ה"ג) כתב, דישרים עדיפי מצדיקים. וצריך עיון מנוסח פסוקי דמורה דשבת, 'בפי ישרים תתורומם ובשפתי צדיקים תתברך ובלשון חסידים תתקדש ובקרב קדושים תתהלל', ומשמע דנקט סדר המדריגות ממוטה למעלה, דחסידים עדיפי מצדיקים, וקדושים עדיפי מחסידים, ואם כן הכי נמי צדיקים עדיפי מישרים. וראיתי במהרש"א בחידושי אגדות (שם ד"ה ולא) שעמד על זה.

ונראה לענ"ד, דדבר זה פלוגתא דתנאי. עיין תוספתא שקלים (פ"ב ה"ג), נכנס לתרום את הלשכה, היו מפשפשיין בו כו', ומדברין עמו משעה שנכנס ועד שעה שיצא, לקיים מה שנאמר (במדבר לב, כב) 'והייתם נקיים מוד' ומישראל', ואומר 'ועשית הישר והטוב בעיני ד', 'הטוב' - בעיני שמים, 'והישר' - בעיני אדם, דברי רבי עקיבא. רבי ישמעאל אומר, אף 'הישר' בעיני שמים, ואומר (משלי ג, ד) 'ומצא חן ושכל טוב בעיני אלקים' ואדם' כו'.

ונראה, דרבי ישמעאל נמי מודה ד'ישר' משמעותו בעיני אדם, אלא דמוסיף דהוא כולל גם כן בעיני שמים. וכן משמע ממאי דאמר, ואומר 'ומצא חן ושכל טוב בעיני אלקים' ואדם'.

והנה תואר 'צדיק' הוא בינו לבין המקום לבד, עיין קידושין (מ). דטוב לשמים ורע לבריות גם כן נקרא 'צדיק', ורק 'צדיק טוב' הוא דלא מיקרי, עיין שם היטב, ואם כן עצם תואר 'צדיק' הוא רק בינו לבין המקום. ועל כן לרבי עקיבא ד'ישר' הוא בעיני אדם, היינו דמורה לבד על טוב לבריות בינו לבין חבירו, לכן 'צדיק' - בינו לבין המקום - עדיף. ומה שאין כן לרבי ישמעאל ד'ישר' הוראתו תרתי - בעיני אדם ובעיני שמים, היינו דהוא טוב במה שבינו לבין חבירו וגם במה שבינו לבין המקום, לכן 'ישר' עדיף מ'צדיק' - דהוא בינו לבין המקום לבד. ואם כן כיון דהדבר פלוגתא דתנאי, אין קושיא עוד מסתירת הך דכאן לנוסח פסוקי דמורה הנ"ל.

גליוני הש"ס ברכות ו:

וצדקה תהיה לנו פי נשמר לעשות את כל
המצוה הזאת לפני ד' אלקינו פאשר צגנו (ו, כה).

כאשר נשמור לעשות את כל
המצוה - הצדקה היא משלנו

דרך צחות אמרתי בטעם הכתוב (דניאל ט, יז) 'לך ד' הצדקה ולנו בושת הפנים', כי הכוונה על דרך שאמרו בירושלמי ברכות פרק תפלת השחר (פ"ד ה"ב), ואל תמסור מונוותינו בידי בשר ודם שמתנתם מעוטה וחרפתם מרובה, עיין שם.

והכתוב אמר עוד יותר מזה, כי מתנת הממון שאנו נותנים, אין אנו נותנים כלום, ולא לבד שנותנים רק מעט, רק שאין נותנים כלום, כי 'לך ד' הצדקה', שהרי רק את שלך אנו נותנים ולא את שלנו כלל, ולנו הוא רק בושת הפנים לבד, שהעני מתבייש וכלשון הירושלמי 'וחרפתם מרובה' - רק זה הוא מתייחס לנו, אבל גוף הצדקה שנותנים - שלך ד' היא ולא שלנו כלל, וזהו 'לך ד' הצדקה', ולנו' הוא רק 'בושת הפנים' לבד שמביישין את פני העני, ודו"ק.

זה טעם הכתוב 'וצדקה תהיה לנו כי נשמור לעשות את כל המצוה הזאת לפני ד' אלקינו כאשר צונו'. והכוונה, דאף שהממון הוא של השם יתברך ואין אנו נותנים בנתינת צדקה את שלנו כלום, מכל מקום זהו רק באדם סתמי, אבל בצדיק השומר מצות ד', השפע והממון הבא לו מאתו יתברך נחשב שהוא של הצדיק, כי שכר מעשיו הוא נוטל. וכמו שאמרו בברכות (יז), 'שמעו אלי אבירי לב הרחוקים מצדקה' (ישעיה מז, יב) - שכל העולם נזוין בצדקה וצדיקים נזוין בזרוע ורחוקים מצדקה. שהשפע שמשגיגים מאתו יתברך איננו צדקה וחסד חנם, רק הוא בזרוע, כמי שהוא לוקח בזרוע ובחזק יד את המגיע לו בשכר מעשיו. ונמצא שהצדקה שהצדיק נותן, שפיר את של עצמו הוא נותן, כי הממון הוא שלו, שהגיע לו בשכר מעשיו.

וזהו 'וצדקה תהיה לנו', היינו הצדקה שאנו נותנים הוא משלנו, [כענין הדרש (פסחים לח, סוכה כז): 'לכם' (ויקרא כג, מ) - משלכם], אימתי - 'כי נשמור לעשות את כל המצוה הזאת לפני ד' אלקינו כאשר צונו', היינו אם אנו שומרים את כל המצוות ואנחנו צדיקים, אזי הצדקה שאנו נותנים היא משלנו, ודו"ק.

מילי דאבות

פנינים על פרקי אבות

אוצרות יוסף דרוש ה

חיבור תורה ליראה

כל שירתא חטא קודמת לחכמתו - חכמתו מתקיימת, וכל שחכמתו קודמת ליראת חטאו - אין חכמתו מתקיימת (פ"ג מ"ט).

בבית המקדש יש עניין יראה, כמבואר בירושלמי מגילה (פ"ג ה"ז), דירמיה לא אמר 'נורא' (ראה ירמיה לב, יח) הואיל וחרב בית המקדש, דאין 'נורא' אלא בית המקדש, שנאמר (תהלים סח, לו) 'נורא אלקים' ממקדשך, עיין שם.

ואף שעיקרו יראה, מכל מקום היה בו גם עניין תורה - אהבה, והיה בחיבור ליראה, שהיו שם הסנהדרין שבלשכת הגזית שמהם תורה יוצאה (ראה סנהדרין פ"א). ובירושלמי ברכות פרק תפלת השחר (פ"ד ה"ה), 'הר המוריה' (דברי הימים ב ג, א), חד אמר - שממש הוראה יוצאה לכל העולם, וחד אמר - שממש יראה יוצאה לכל העולם.

והיה התורה מחובר במקדש לעניין היראה. דכך צריך להיות - שלא יהיה לימוד התורה חלילה כשאר חכמות, רק להגיע ליראת שמים - 'למען תלמד ליראה' (דברים יד, כג; וראה גליוני הש"ס ירושלמי מעשר שני פ"א ה"א ד"ה ה"ה). וגם צריך להיות עיקרו מיראה - כל שירתא חטא קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת, וכל שאין כו'.

'את ד' אלקיך תירא' - לרבות תלמידי חכמים (פסחים כב:).

ביאורים נפלאים מדוע דוקא רבי עקיבא דרש דרשה זו

~ מתוך: אוצרות יוסף מאמר לבנה; שב דנחמתא ~

ולכן רבי עקיבא דייקא שהיה משורש החכמה בחינת המחשבה, לכן סבירא ליה דכל עצמה של היראה נגדרת אחרי המחשבה, ונחשבת כולה יראת ד', ולא שיתף רבי עקיבא איפוא שום נמצא אל הבורא יתברך בעניין היראה, כי יראת התלמיד חכם לדעתו הנה היא יראת ד' ממש.

לרבי עקיבא כבוד תלמידי חכמים עיקרו במחשבה לכבוד שמים

ועניין זה מצינו עוד בפירוש ובביאור לרבי עקיבא במסכת מועד קטן (כא:), מעשה ומתו בניו של רבי עקיבא, ונכנסו כל ישראל והספידום הספד גדול, בשעת פטירתו עמד רבי עקיבא על ספסל גדול ואמר, אחינו בית ישראל שמעו, אפילו שני בניו חתנים מנוחם הוא בשביל כבוד שעשיתם, ואם בשביל עקיבא באתם, הרי כמה עקיבא בשוק, אלא כך אמרתם, 'תורת אלקי'ו בלבו' (תהלים לו, לא), וכל שכן ששכרם כפול כו', עכ"ל הגמרא.

הנה שרבי עקיבא היה דרכו להתבונן ככה גם בעניין כבוד תלמידי חכמים, שעם היות שבעצם הכבוד לעיני בשר הלא כיבדו אותו, עם כל זה היה מתבונן על מחשבת הכבוד ההוא, כי במחשבה הנה הכבוד הוא כבוד שמים, שהרי כיבדו אותו רק עבור אהבתם לאלקים יתברך, ולכן כיבדו גם לרבי עקיבא מפאת היות תורת אלקי'ם בלבו.

ועל כן ככה הוא דעתו גם כן בעניין היראה, כי עצמיות היראה הנגלית מפני התלמיד חכם - שלא לישיב במקומו ולא לעמוד במקומו וכו' (ראה במדבר טו, יז), הנה במחשבה הלא היא יראת ד', ולכן הוא לפי שורש נשמתו שהוא מבחינת 'חכמה' - מחשבה, סבירא ליה דנגררת היראה הנגלית אחרי המחשבה, ונחשבת כולה יראת ד', והבן כי הדברים נכונים בעזרת השם יתברך.

בכתבי אגדה שלי ביארתי בכמה אופנים, מדוע רבי עקיבא דווקא דרש 'את' לרבות תלמידי חכמים, ואעתיק פה אחת מהנה. והיא כי רבי עקיבא היתה לו השגה יתירה בעוצם מדריגת תלמידי חכמים - מה שלא היתה השגה כזאת לשאר החכמים, ועל כן שפיר רק הוא החשיבם להסמיכם אצל יראת ד'.

עונש החוטא - השגת רוממותו יתברך

וענין הדבר, על פי דברי הבעל שם טוב **זצוקלה"ה** הנוודעים (ראה תולדות יעקב יוסף פרשת בא ד"ה ונראה לי דשמעתי ממורי; צפנת פענח פרשת פקודי ד"ה ומשני), על הפסוק (תהלים צד, א) 'אל נקמות ד' אל נקמות הופיע', ואמר, משל למלך גדול שנסע בכפר, וביזה אותו כפרי אחד. אחר כך נתחרט ופייס את המלך, ואמרו יועצי המלך, מה תועיל החרטה על עון גדול כזה - עון בזיון

הנה החכמה - נודע **בחכמת האמת** (ראה הקדמת תיקון יז; תיקון יז תיקון יט, מא:); שנקראת 'מחשבה'. ודבר זה מתאים גם כן עם עניין הקדשים, שאמרו בש"ס שבת (לא). ד'חכמה' (ישעיה לג, ו) זה סדר קדשים, שכן תמצא כי בשום דבר מדברי התורה אין מחשבה פוסלת בהם - כמו בקדשים שיש בהם דיני פסולי מחשבות חוץ לזמנו וחוץ למקומו ושלא לשמה וכוונדע (ראה זבחים ב, שם כז:). ועיין רש"י זבחים (מז. ד"ה בפנים הוא) דכתב: משום דעיקר מחשבות בקרבנות כתיבא (ראה ויקרא ז, יח), עכ"ל.

רבי עקיבא שורש נשמתו מבחינת 'חכמה'

ולכן רבי עקיבא היה שורש נשמתו מבחינת 'חכמה', וכמבואר בספר **מגיד משרים** להבית יוסף (פרשת מטות מסעי ד"ה עוד) ושאר **מקובלים** (ראה ספר הליקוטים פרשת שמות סימן ב ד"ה ויאמר משה; שער הפסוקים פרשת ויצא סימן ל ד"ה וישכב). ויש לי על זה ראיות רבות מן הש"ס, ומהם ש"ס סוטה (מט:), משמת רבי עקיבא נסתתמו מעיינות החכמה. ועיין קידושין (מט:), המקדש את האשה על מנת שאני חכם, אין אומרים כרבי עקיבא וחביריו כו'. הרי שהזכר רבי עקיבא בפרט בעניין החכמה, וזה מפאת היותו משורש החכמה.

לשון 'עלה במחשבה' על רבי עקיבא - שורש החכמה

והנה בהיות רבי עקיבא משורש החכמה דאתקריאת 'מחשבה', לכן אמרו ז"ל במנחות (כט:): על רבי עקיבא - כך עלה במחשבה לפני (ראה שערי אורה ווארשא תרמ"ג שער ט דף צו:); שער הכוונות דרושי כוונת קריאת שמע דרוש ה ד"ה ועתה בבשכמל"י, ויבואר כל זה א"י"ה (ראה אוצרות יוסף דרוש ח פיסקא קעב).

רבי עקיבא אזיל בתר מחשבה ויראת תלמיד חכם היא יראת ד' ממש

ועל כן תראה כמו כן בש"ס בבא קמא (מא:), ששמעון העמסוני היה דורש כל אתין שבתורה, כיון שהגיע ל'את ד' אלקיך תירא' פירש (שהיה מתיירא) לשתיף שום נמצא אל הבורא יתברך בעניין היראה, עד שבא רבי עקיבא ולימד 'את ד' אלקיך תירא' - לרבות תלמידי חכמים.

והבנת הדבר הוא גם כן כנ"ל. שכן היראה מפני התלמיד חכם, הנה עצם היראה הנגלית, הנה האדם ירא מפני התלמיד חכם, ואולם כאשר נתבונן על מחשבת היראה הזאת, אז נבין היותה יראת ד', שהרי מה שהאדם ירא את התלמיד חכם, הנה הוא רק עבור היות אל התלמיד חכם מעלת ידיעת תורת ד', ואם כן איפוא אך מפאת היראת ד' אשר בלב המתיירא, הנה הוא מתיירא גם כן מפני יודעי תורת ד', ואם כן מחשבת היראה מפני התלמיד חכם הרי היא יראת ד', וכמובן.

המלך, ואחת תתו להמית. ויען המלך כי לא כן הדבר, כי בהיותו מתחרט אין להמיתו, אולם עם כל זה שלא להענישו כלל אי אפשר, כי מדת הדין לוקה בזה, ורק גזר עליו עונש - להביאו אל עיר מושב המלך ואל בית המלך היכליו וחדריו המפוארים פנימה, כי בראותו שמה את יקר תפארת גדולת המלך - דבר אשר לא היה משער תחלה בדעתו כלל, אזי יימר רוחו בקרבו, ושערת בשרו תסמר, בזכרו מה עשה לפניו - כי ביזה מלך גדול ונכבד כזה, והצער הזה היא אשר יהיה עונש הכפרי ההוא.

והנה ככה בנמשל, כאשר החוטא נגדו יתברך שמו עושה תשובה ומתחרט על החטא, אזי עונשו הוא שהשם יתברך מופיע לו דעת ובינה להשיג את רוממותו יתברך ביותר, ואז הוא מתמרמר וצועק מרה על גודל החטא - בזכרו מה עשה ואיך העיז לחטוא נגדו יתברך. וזהו 'אל נקמות ד', ואולם על ידי מה היא נקמתו, לזה אמר 'אל נקמות הופיע' - רצה לומר על ידי ההופעה היא נקמתו יתברך, עד כאן תוכן דבריו - דברי פי חכם חן.

'במקום שבעלי תשובה עומדים' - להענישם בגודל ההשגה

ועל פי זה ביארתי אומרים ז"ל (ברכות לד:), במקום שבעלי תשובה עומדים - צדיקים גמורים אינם יכולים לעמוד. כי הכפרי הזה אשר מכניסים אותו אל חדרי המלך, ומראים לו גדולת המלך אך למען הענישו בזה - כי כל עוד אשר יחזה יותר בכבוד המלך יותר יוגדל כאבו וצערו על אשר עשה מאז, אם כן איפוא יתכן שיוליכו את הכפרי הזה אל חדרי המלך היותר פנימיים מפוארים ומהודרים, אשר לפנימיותם ולרוממותם - אין רשות לשום שר משרי המלך ואהוביו לבא בהם, ודו"ק.

השב מגיע עד כסא הכבוד - למען יימר לבבו

וזהו ענין אומרים ז"ל (יומא פו:), גדולה תשובה שמגיעת עד כסא הכבוד. והכוונה, שמגלים אל השב את כסא כבודו יתברך, למען יימר לבו בקרבו בראותו נגד מי חטא - נגד מלך הכבוד כזה.

רבי עקיבא שונא מתחילה תלמידי חכמים - השיג השגה יתירה במעלתם

והנה רבי עקיבא אמר בסוף פרק אלו עוברין (פסחים מט:), כשהייתי עם הארץ אמרתי, מי יתן לי תלמיד חכם ואנשכנו כחמור, עכ"ל. והנה כאשר הגדיל אחר כך בתורה - ובוודאי עשה תשובה על אשר היה שונא מתחלה את התלמידי חכמים, אם כן - לפי הצעת דברי הבעל שם טוב זצוקלה"ה הנ"ל - היה ענשו גם כן שהופיעו לו מן השמים השגה יתירה וגדולה בעוצם מדריגת ומעלת תלמידי חכמים, כדי שיצטער בזכרו איך היה שונא לאנשים גדולי המעלה כאלה, ואם כן יתכן שהיתה השגתו בגודל ויקר ערך התלמידי חכמים יתירה ועודפת על כל שאר החכמים.

ועל כן, אם ששאר החכמים נתייראו מהסמך את התלמידי חכמים אליו יתברך כביכול, עם כל זה רבי עקיבא - מפאת גודל השגתו במעלתם העצומה ובהשיגו ערכם הרב תכלית ההשגה - ידע כי כדאים המה גם אל הדבר הזה, ושפיר רק רבי עקיבא הוא דדרש 'את ד' אלקיך תירא' - לרבות תלמידי חכמים, ודו"ק ונכון הוא בעזרת השם יתברך.

תפילין של רש"י ושל רבינו תם בבת אחת או בזה אחר זה

מנהג האריז"ל להניחם יחד
שתי התפילין אמת

טעם נוסף יש להניחם בבת אחת, שכן נהג האריז"ל כעדות תלמידו רבי חיים ויטאל ז"ל **בשער הכוונות** (דרוש ו' תפילין י'): וזאת על יסוד שיטתו, שהאף אמנם שמבואר בכל הפוסקים שהעיקר לדינא הם תפילין דרש"י, והנחת תפילין דרבינו תם היא רק להידור ולחומרא, מכל מקום על פי חכמת האמת שני התפילין עיקר הם, וכל אחד מהם פועל פעולה מיוחדת¹, כאשר מבאר שם סוד הדברים, וסיים: "ובזה נבין דרש"י ורבינו תם לא פליגי, ושני הסברות הם דברי אלקים חיים, שלא כדברי החושבים שסברא אחת היא האמת והאחרת בטילה, חלילה מלהאמין דבר זה"², עיין שם³.

בומנינו שהתפילין גדולים קרוב הדבר
שלא יהיו מונחות במקומן הראוי

אמנם כבר בשלחן ערוך שם כתב, שאם אינו יודע לכוון המקום ולהניח שניהם יחדיו, יניח של רש"י בשעת קריאת שמע ותפילה ושל רבינו תם אחר התפילה, ועל פי זה כתב הג"ר עובדיה יוסף זצ"ל (שם), שהגם שאמרנו בעירובין (צה): שמקום יש בראש להניח שני תפילין, וכן בזרוע - מבואר בפוסקים שיש מקום להניח שני תפילין, מכל מקום זהו בתפילין

ידועה ומפורסמת היא המחלוקת בענין סדר הנחת פרשיות התפילין בבתים, **שלרש"י** (מנחות לד: ד"ה והקורא) וסיעתו (ראה בית יוסף או"ח סימן לד סעיף א) סדר ההנחה הוא כסדר שכתובות בתורה, דהיינו, קדש, והיה כי יביאך, **שמע והיה אם שמע** - משמאל המניח לימינו. ואילו לדעת **רבינו תם** (מנחות שם ד"ה והקורא) וסיעתו (ראה בית יוסף שם) הסדר הוא שהיות להדדי, דהיינו, קדש, והיה כי יביאך, **והיה אם שמע ושמע**⁴.

וכתב השולחן ערוך (או"ח סימן לד סעיף א-ב) שמנהג העולם כרש"י, אלא שירא שמים יצא ידי שניהם. וכן נהגו חסידים ואנשי מעשה להדר להניח שני זוגות תפילין - דרש"י ודרבינו תם.

ברם, מצאנו מנהגים חלוקים באופן הנחת שני הזוגות. שאלו מבני אשכנז המהדרים להניח שניהם נהגו להניחם בזה אחר זה, ואלו מבין הספרדים שמהדרים כן נהגו להניחם בבת אחת. אמנם, דבר זה נשתנה לאחרונה, כאשר גם מבין הספרדים רובם נוהגים כיום להניחם בזה אחר זה, וכפי הוראת הגאון שהאיר פני המזרח רבי **עובדיה יוסף זצ"ל** בשו"ת **ביע אומר** (ח"א או"ח סימן ג) ובספר **ילקוט יוסף** (אי"ח סימן לד סעיף ב) - משם שאבנו מקורות למאמר זה.

להניחם בבת אחת כדי לסמוך
הברכה גם לתפילין דרבינו תם

הנה, בטור ושולחן ערוך (שם) מתבאר שלכתחילה ראוי להניחם בבת אחת⁵. ויש עדיפות בדבר, שכן אם מניחם בבת אחת הברכה סמוכה ותכופה לשניהם, מה שאין כן אם מניחם בזה אחר זה, הרי התפילין שרבינו תם שמניח אחרון נתרחקו מהברכה⁶, כמבואר טעם זה **בטורי זהב** (שם ס"ק ב), ומרומז בלשון השולחן ערוך, עיין שם⁷.

שעשו בזמנם שהיו בקיאים לעשותם קטנים ביותר בלי כל חשש. מה שאין כן בזמננו שאיננו בקיאים בכך⁸, אם יניחו שני הזוגות יחדיו קרוב הדבר לוודאי שתפילין דרש"י - שהן העיקר לדינא - לא יהיו במקומן הראוי, ואף אם מקצתם אינו במקום לא יצא יד חובתו, ואף יש בזה חשש ברכה לבטלה, ואם ירצה להניח כדברי האריז"ל יצא שכרו בהפסדו⁹.

המניחם בזה אחר זה ניצל מחשש יוהרא

עוד כתב שם (אות כב) סברא שאין כדאי להחמיר להניח שניהם יחד, על פי המבואר בשו"ת **הרדב"ז** (סימן ב' אלפים רעו), וכן איתא בכמה **אחרונים** (שו"ת) תשובה מאתה ח"ב סימן רכא: אות חיים ושלום ס"ק ט; דברי תורה ח"ט סימן עג; ועוד), שכל מה שמבואר **בבית יוסף** (סעיף ג) בשם שו"ת **מהרי"ל** (סימן קלז) שלא יניח תפילין דרבינו תם אלא מי שמוחזק ומפורסם בחסידות ויש בזה משום חשש יוהרא, זהו רק במניחם בבת אחת, אבל במניחם בזה אחר זה אין חשש יוהרא. ועל כן ראוי להניחם לכתחילה בזה אחר זה, להנצל מחשש יוהרא.

המניח בבת אחת - יש לחוש שדעתו
רק על אותם שאינן תפילין

רבינו בגליוני הש"ס (קידושין מה: ד"ה ומ"ס), כדרכו להביא השוואות מבריקות, מצא ראייה שראוי להניחם בזה אחר זה. שהביא שם משו"ת **מהרי" ווייל** (סימן קפא) שאם נותן לאשה שני גיטין מחמת ספק וכיוצא בזה, יתנם לה בזה אחר זה ולא בבת אחת, שאם יתן בבת אחת יש לחשוש שמא דעתה רק הגט הפסול ונמצא שאינה מגורשת. ודימה המהרי" ווייל דין זה למה שאמרנו קידושין (שם), שהמקדש במלוה ופרוטה אינה מקודשת משום שדעתה על המלוה, עיין שם.

ולפי יסוד זה, שבעשיית שני דברים יחדיו יש לחוש שמא דעתו רק על אחד מהם, כתב רבינו שהמניח שני זוגות תפילין דרש"י ודרבינו תם, גם כן עדיף להניחם בזה אחר זה מטעם זה, שאם מניחם בבת אחת יש לחוש שמא דעתו על אותם שאינם תפילין. וכן בכל שני מעשי מצוות שאדם עושה מספק ימצא - לדברי המהרי" ווייל - שצריך לעשותם בזה אחר זה¹⁰.

הודעה משמחת:

כימים אלו התקבלה תרומה נכבדה כסיוע והחלה לרכישת ספרי רבינו ז"ע, כהוקרה לתלמידי הישיבות הק' להגל סיום זמן הלימודים ולקראת ימי בן הזמנים, למען יוכלו להשתעשע ולהתענג בתורת שר התורה רבינו הגה"ק יוסף ענגיל ז"ע ולהתעלות באהבת התורה

להזמנה ולפרטים במייל המכון: a1800200855@gmail.com

בכבוד רב, מכון אהבי תורה

אקדש ועל פני כל העם אכבד, וזה כבודו בהיות פרשת מלכות שמים תחילה¹¹.

(ז) ועיין גם בספר **עטרת זקנים** שם, שהוסיף שכן מבואר כבר **בתיקוני זוהר חדש קנח**, ד"תרייהו איצטרייך, עיין שם. ובשו"ת **ביע אומר** שם אות ז, הביא מדברי ספר **בן הירק** דף לג ודף רטו, ומדברי **הבן איש חי** וירא אות כא, ששני התפילין אמת הם, ומזמן משה רבינו עליו השלום ועד הגאונים היו מניחים שני זוגות תפילין. עיין שם.

(ח) ועיין עוד **מגן אברהם** סימן שא ס"ק נד, שאנו אין אנו בקיאים לכוון מקום התפילין ולהניח שני זוגות, ולכן לא יכניסם בשבת זוג זוג.

(ט) ועיין באמת בשו"ת **מנחת אלעזר** ח"ד סימן סא אות ב, שהאריך בזה שהמניח תפילין יחדיו כדעת האריז"ל יעשה התפילין קטנים, עיין שם.

וראה שם עוד שהעיד: "ראיתי התפילין ב' זוגות הקטנים של **אדמו"ר הקדוש משינאווע** ז"ע שהניחם קודם התפילה בביתו, והיו קטנים מאד בעיני על אצבעיים (והגיד לי א, שכן היו גם כן תפילין [הקטנים דק"ש] דאביו אביתו ורובן של ישראל מאוה"ר רבינו הקדוש בעל **דברי חיים** ז"ע והרב הקדוש וכו' הר"ר אשר ז"ע מראשית וכו' יצא הקדושים אשר בארץ"). והוא כפי המובא בספר **כל הכותוב לתיים** חלק המנהגים אות יח, שהיה הרה"ק בעל דברי חיים ז"ע נוהג להניח בביתו קודם התפלה שני הזוגות יחד, ואחר כך חלץ אותם ובעת התפלה הניח רק של רש"י.

(י) ויש להעיר, כי לפי המבואר לעיל שלדעת האריז"ל שתי התפילין אמת הרי הן חלק חששו של רבינו, שכן לכל הפחות יצא ידי חובת אותן שדעתו עליהן, ורק לפי המבואר בפוסקים שהעיקר להלכה כדעת רש"י, החשש הוא שמא דעתו על דרבינו תם, ונמצא הוא כקרקפתא אלא מנח תפילין.

ביותר, דווקא לכן מותר לשוח בהם שיחת חולין, שאין דבר טמא נתפס בהם.

ומן הענין להעתיק כאן דברי רבינו **בשב דנחמא** אות ד פסקא טו: "הנה בספר **ברכי יוסף** לזכרון דעה הלכות אבילות (סימן שפ"ק ס"ק א) הביא שדעת קצת **מקובלים** (עיין ילקוטי תורה טעמי המצות פרשת וחי ד"ה יני) שאין להניח תפילין דרבינו תם כימי אבילות, עיין שם. ולפי מה שכתבתי (שם פסקא ד) מוכן הטעם, כי נודע שתפילין דרבינו תם עניינם בדעת, כי תפילין דרש"י שסדרם 'שמע', 'והיה אם שמע', 'קדש', 'והיה כי יביאך', המה נגד ארבע אותיות השם כסדרן (עיין זוה"ק פנחס רנח), וממילא תפילין דרבינו תם שסדרם 'שמע', 'והיה אם שמע', 'והיה כי יביאך', 'קדש', המה נגד צירוף יק"ו. והנה הצירוף הזה יוצא מראשי תיבות הכתוב (ירמיה כג): 'להתהלך ה'מתהלל השכל וידוע' (עיין זוה"ק שם), ועל כן תפילין דרבינו תם עניינם בדעת ומסוגלים להשכלה ודעת - כמאמר הכתוב 'השכל וידוע', וכנודע בשם **האר"י ז"ל** (עיין שער הגלגולים הקדמה לה ד"ה גם א"ל שאוהר: שער היחודים פרק ה' ד"ה גם) ועל כן האביל - אשר דעתו מועתקת ממנו (ראה שב דנחמא שם) - אין לו להניח תפילין דרבינו תם".

(ו) וקרובים הדברים לדברים המופלאים הפלא ופלא שמצינו בשו"ת **מן השמים** - לרבינו יעקב ממרו"ש מבעלי התוספות, שאלות אשר שאל בחלום מן שמיא - סימן ג, וז"ל: "אנא המלך הגדול הגבור והנורא חכם הרזים מגלה נסתרות מגיד נעלמות שומר הברית והחסד, הגדל נא חסדך עמנו היום וצוה למלאכי הקדושים להודיעני את אשר נסתפקנו בסדר פרשיות של תפילין... ועתה מלך מלכים צוה למלאכי הקדושים להודיעני הלכה כדברי מי, ודברי מי אתה מחבב. והשיבו, **אלו ואלו דברי אלהים חיים, וכמחלוקת למטה כך מחלוקת למעלה**. הקדוש ברוך הוא אומר היות באמצע, וכל פמליא של מעלה אומרים היות כסדרן. והוא אשר דיבר ה' בקרובי

(א) רבינו **בגליוני הש"ס** ברכות כב: ד"ה מכדי, ציין לרשימה של דברים שיש לתמוה כיצד נפל בהם ספק ומחלוקת. הלא נוהגים הם תדיר: קרבן פסח ב"ד שחל להיות בשבת - פסחים סו. (וראה מה שהארכנו בגליון רכ); בפלוגתא במלכיות זכרונות שופרות - ראש השנה לב; תש"ת תש"ת תר"ה: תפילין דרש"י ודרבינו תם. ועוד חזון למועד א"ה להאריך בזה. וא"ה בגליון הבא נאריך בפרטות בנושא זה של תפילין דרש"י ודרבינו תם, בדברי הראשונים והאחרונים בזה.

(ב) ויכוון שאותם שאינם תפילין אינו מניחם לשם מצוה אלא כרצונות בעלמא, ובכך ניצל מחשש 'כל תוסיף', עיין שלחן ערוך שם ונו"כ.

(ג) כמו שפסק שם בשלחן ערוך, שהמניח בזה אחר זה מברך רק על הראשון, והשני מניח על סמך ברכה הראשונה.

(ד) ויש לציין למבואר בספר **בקדוש פנימה** ח"א עמוד רמ, שהיה כ"ק מורן **מהר"א מבעלזא** ז"ע מקפיד שלא להפסיק בטעימה או בשתייה כלשהי בין תפילין דרש"י לתפילין דרבינו תם. וכתב שם, שכפי הנראה הסיבה לכך היתה כדי שתתחיל ברכת הנחת תפילין של רש"י גם על התפילין של רבינו תם.

(ה) ואדרבה, מצינו **בעטרת זקנים** סימן לד ס"ק א, שהביא דברי האריז"ל, וכתב שלדבריו תפילין של רבינו תם עוד במעלה יותר גדולה מתפילין של רש"י. וכן כתב **בברכי יוסף** שם אות ד, שלפי חכמי האמת תפילין דרבינו תם בבחינה עליונה יותר מדרש"י, ולכן אין להחליף הרצועות מזה לזה, שמורידן מקדושתן. וידוע מה שהיה אומר כ"ק מורן **מהר"ד מבעלזא** ז"ע, שכיון שצריך להוסיף בקדושת תפילין דרבינו תם על תפילין דרש"י, אין לשוח בהם שיחת חולין. ועיין **הכמת שלמה** או"ח סימן פה ס"ק ב, שאדרבה הביא בשם המקובלים שמאחר ותפילין דרבינו תם קדושים הם

יחסי ידידות קרובים והערצה רבה שררו בין רבינו זי"ע לבין הרה"ק רבי **ברוך פינחס מסקאליע** זצ"ל (ראה מדור זה בגיליון רכ). שניהם גלו עם הגולה אשר הגלתה לווינץ בעת מלחמת העולם הראשונה, ושניהם האירו את שמי העיר באור תורתם וקדושתם. בשנת תרע"ו לפ"ק הדפיס האדמו"ר מסקאליע זצ"ל את ספרו "אמרי ברוך" על התורה, ו**ביום חמישי פרשת ואתחנן** בא רבינו בהסכמה נלהבת שנדפסה בראש הספר:

הסכמת הרב הגאון הגדול רשכבה"ג כו' כו' כקש"ת מו"ה יוסף ענגיל אבדק"ק קראקא

ב"ה

הן היה למראה עיני ס' "אמרי ברוך", כתב יד להרב המאור הגדול, חסידא ופרישא, מחצבת קודש מחצבתו, מה"י **ברוך פנחס שליט"א מסקאליא**, ובמעט העיון ראיתי בו דברים טובים ונעימים הראויים לאדפוס אדרא, לכן הנני מסכים הולך עם הרב המחבר שליט"א להוציא ספרו הנ"ל לאור, יראו ישרים וישמחו.

ועל זה באתי על החתום
היום יום ה' ואתחנן תרע"ו, ווינא

ה"ק יוסף ענגיל

דעבודה זרה צלה אסור וצל צלה מותר, עיין היטב **בר"ן** (כא: מדפי הרי"ף ד"ה וצלה) גירסת הרי"ף (שם) **ורמב"ם** (הלכות עבודה זרה פ"ז הי"א). ויש לומר דזהו מטעם הנ"ל, וכנודע (ראה זוה"ק בלק קפט: שם קצב). דמציאות התינוב הוא בפני מציאות הקדושה - כקוף בפני אדם, והם רק בחינת התדמות לאדם. ועל כן אין ענין העבודה זרה מתפשט רק על הצל, אבל לא על צל הצל, והוא ממש כהך דיבמות, דשדים המתדמים לאדם לית להו בבואה דבבואה, דהיינו צל הצל, ובאתי רק להעיר.

זה וזה גורם מותר - כחד בחד או כחד בתרי

כתב הר"ן בסוגיין (כא: מדפי הרי"ף ד"ה ודאמרין) בטעמא דזה וזה גורם וז"ל: שזה וזה גורם מותר - מה טעם, לפי שנתבטל האיסור בהיתר, דכי היכא דאי איתא לאיסורא בעינא בטל חד בתרי - כל היכא דהאי לחודא קאי והאי לחודא קאי, אי נמי כשנתערב - כל היכא דליכא טעמא, הכי נמי היתר הבא מכח גרמת איסור, כל היכא שאיסור והיתר גרם לו הרי הוא כאילו נתבטל איסור זה, עכ"ל.

עיין שו"ת אבני מילואים (סימן ו ד"ה וכיון) דהבין סברת הר"ן, דכיון דגורם איסורו קלוש, לכן בטל גם חד בחד, ולכן זה וזה גורם שרי, עיין שם. ובמחילת כבוד תורתו הרמה דבריו דחוקים, וכוונת הר"ן פשיטא לביטול ברוב ממש, וכוונתו לפי מה שכתב הר"ן עצמו ז"ל סוף פרק כל הצלמים (כב. מדפי הרי"ף ד"ה רבי), דשעב צל איסור בפת הוי ליה רק תערובת איסור, דהפת גופיה היתר הוא, ורק שמעורב בו שבח עצים דאיסור, עיין שם היטב. וכל שכן בנגרם מאיסור, דקליש משבח עצים בפת, דחשיב רק היות בו תערובת איסורו של גורם, אבל הנגרם בעצמותו היתר הוא, ועל כן כל שיש עוד גורם אחר היתר, אז איסורו של גורם האיסור בטל הוא בהיתרו של הנגרם עצמו, דהוא גופו היתר הוא - ובהיתרו של הגורם המותר, וזהו ביטול ברוב ממש בביטול חד בתרי בעלמא.

וראה שדייק הר"ן לכתוב 'הכי נמי היתר הבא מכח גרמת איסור' כו'. והיינו כנ"ל, דכיון דהנגרם גופיה היתר - אלא שבא מכח גרמת איסור, ואיסורו של הגורם רק מעורב בו, אם כן כיון שיש עוד גורם היתר, הרי יש כאן ביטול ברוב - בהנגרם עצמו ובגורם המותר, דו"ק ותראה כי כן כוונת הר"ן, והוא פשוט, **ובחידישי** בסוגיא דזה וזה גורם הארכתו בזה מאוד, ואין כאן מקומו.

בית הכנסת שבאו בו גוים - אם פקעה קדושתו

בגמרא (נב:), קרא אשכח ודרוש, דכתיב (יחזקאל ז, כב) 'ובאו בה פריצים וחללוה'.

עיין שו"ת תשב"ץ (ח"ג סימן ה ד"ה תשובה) מה שדן בתחלת דבריו שם, קל וחומר מכאן לבית הכנסת שבאו בו עכו"ם כו', דפקעה קדושתו. ויש לומר, דאדרבה היא הנותנת, דבית המקדש הוא וגבוה

טעם מחודש להא דאין עונשין מן הדין
אמרת לחדש טעם בגוף הדבר דאין עונשין מן הדין (ראה מכות ה:), שהוא על פי המבואר בסוגיין (מו: וז"ל: אתמר, אבני הר שנדלדלו (נעקרו מאליהן והשתחוה עובד כוכבים להן, רש"י), בני רבי חייא ורבי יוחנן, חד אמר אסורות, וחד אמר מותרות. מאי טעמא דמאן דאמר מותרות, כהר, מה הר שאין בו תפיסת ידי אדם ומותר וכו'. מה להר שכן מחובר, בהמה תוכית. מה לבהמה שכן בעלת חיים, הר יוכית, וחור הדין וכו'. ומאן דאמר, להכי כתב (דברים ז, כו) 'שקץ תשקצנו ותעב תתעבנו', דאף על גב דאתיא מדינא להיתירא - לא תתא, עכ"ל הגמרא.

ובפירוש רש"י כתב וז"ל: להכי כתב 'שקץ תשקצנו' בעבודת כוכבים, דאף על גב דאתי מדינא להצד השוה להיתירא כדאמרן, לא תיתנינהי להיתירא, ומשמעותא דקרא נפקא, דמשמע כל דרשות שאתה דורש בעבודת כוכבים, לא תדרשם אלא לשקץ ולאסור, ואין לך להתיר בו אלא מה שהתיר לך הכתוב בפירוש, עכ"ל.

ומבואר בזה, דכיון דקל וחומר ומה מצינו אדם דן מעצמו (ראה פסחים סו: תוספות סוכה לא. ד"ה ור"י), על כן כיון שציוותה תורה לשקץ ולתעב עבודת כוכבים, זהו עצמו בכלל התינוב - שלא ידון מדעתו קל וחומר או מה מצינו להתיר ולהקל בעבודת כוכבים, ואין לו להתיר רק מה שהותר בפירוש.

ולפי זה אומר אני, דבדיני נפשות דכתיב (במדבר לה, כד-כה) 'ושפטו העדה' - 'והצילו העדה', אם כן כיון שציוותה תורה לבית דין להשתדל רק בהצלת הנידון, על כן אין להם לדון מדעתם גם כן קל וחומר או מה מצינו להתמיר עליו, ואין להם לחייבו רק מה שחייבת תורה בפירוש. וזהו טעמא דהך מילתא דאין עונשין מן הדין, כי הא דאמרין בעבודת כוכבים, דכיון דכתיב 'שקץ' וכו' להכי אף על גב דאתיא מדינא להיתירא - לא תתא.

דבר שמתדמה לאדם אין לו התפשטות וכח שני

ביבמות (קכב). במשנה, ומשיאין על פי בת קול. מעשה באחד שעמד על ראש ההר ואמר, איש פלוני בן פלוני ממקום פלוני מת, והלכו ולא מצאו שם אדם, והשיאו את אשתו. ובגמרא, ודילמא שד הוי. אמר רב יהודה אמר רב, שראו לו דמות אדם. אינהו נמי דמו (והרי השדים גם כן מתדמים בדמות אדם), דחזו ליה בבואה. ואינהו נמי אית להו בבואה, דחזו ליה בבואה דבבואה. ודילמא לדידהו אית להו נמי בבואה דבבואה, אמר רבי חנינא, אמר לי יונתן שידא, בבואה אית להו, בבואה דבבואה לית להו, עכ"ל הגמרא.

ויש להבין מזה, דמה שאינו מין אדם - רק מתדמה לאדם, אזי יש לו רק התפשטות וכח ראשון, מה שאין כן התפשטות וכח שני - דהוא ענין בבואה דבבואה, לית ליה, וזהו החילוק שבין אדם לדבר המתדמה לאדם.

ויש לומר, דזהו טעמא דמאן דאמר בסוגיין (מח:),

(א) שבכל הדברים הוא כן: "שפעולת הגרעון היא יתירה לפי גודל המעלה, כאשר תראה שמת ישראל מטמא באהל, ומת עכו"ם אין מטמא באהל (ראה יבמות סא:), וראה שם עוד שהאריך.

ההבטחה האחרונה שמחוללת פלאים:

"כל מי שיסייע בהדפסת החיבורים שלי, אהיה לו למליץ יושד בעולם העליון"

(הבטחתו של רבינו זי"ע סמוך להסתלקותו, באוני חתנו הגד"צ רבי יצחק מענדל מארגנשטערן זצ"ל - מייסד וראש חברת 'אוהבי תורה' להוצאת ספרי רבינו)

לרכישת הספרים (במשלוח עד הבית), לקבלת הגליון ולהתרומות:
טל: 1800-200-855 | דוא"ל: ot035104720@gmail.com